

JANKOVIČOVY PŘEHLEDY JUGOSLÁVSKÝCH PRÁVNÍCH DĚJIN

Po ukončení druhé světové války nebyla naše odborná veřejnost po řadu let zpravena podrobněji o současných poměrech jugoslávské právní historie a na rozdíl od jiných slovanských zemí nedostalo se k nám také nic z nové jugoslávské produkce tohoto oboru. Až v r. 1957 návštěvy F. Čulinoviće a D. Jankoviće v Praze a v r. 1958 V. Vaněčka v Jugoslávii odstranily poněkud tento nedostatek. Počátkem r. 1958 pak konečně přišly do Prahy nejnovější vydání tří přehledů jugoslávských právních dějin, jež napsal druhý z pražských hostů, mimořádný profesor bělehradské university Dragoslav Janković.

Význam těchto přehledů netkví toliko v tom, že zachycují základní linie vývoje státu a práva na území Jugoslávie, nýbrž i ve dvou skutečnostech dalších. Jednak podávají vyčerpávající bibliografii předmětu (toliko však jugoslávskou, nikoli práce z jiných zemí o Jugoslávii), již dosud si badatel mohl jen nesnadno zjistit, jednak uvádějí, ač jde o pomůcky především vysokoškolské a u takových to nebývá zvykem, opět pro badatele mimořádně cenné odlišné názory jednotlivých odborníků na některé dosud sporné otázky. Obsáhlý je také jazykový rozbor terminologie právních institucí.

První z těchto přehledů, *Istorija država i prava naroda Jugoslavije, I: Rano-feudalne države jugoslovenskih naroda (do XII. veka)*, 4. přeprac. vyd., Beograd 1957, 107 s., je opatřen úvodem, který je přehledem produkce právních historiků jugoslávských národů od počátku v 19. století dodnes. Pak následuje šest oddílů, první o vstupu jugoslávských národů na balkánský poloostrov, poslední srovnávací a čtyři podle jednotlivých státních center.

V prvním oddílu je podán vyčerpávající přehled názorů literatury na *příchod jižních Slovanů* do jejich dnešních sídel. Není přihlédnuto k nové práci Labudově. Janković se staví proti zastáncům teorie dvou osídlovacích vln (rozpolcení Slovinců a Bulharů Charváty a Srby — Kopitar, Šafařík, Miklošič, dnes Hauptmann a Grafenauer) na stranu těch, kdo se vyslovují ve smyslu procesu plynulého (Rački, Jagić, Jireček, Stanojević, Šišić) a zejména proti thesi o vzniku státu formou podmanění starousedlého obyvatelstva příchozími kmeny. Pro charakteristiku poměrů podává poněkud příliš rozsáhlé citace z byzanckých pramenů a poté výstižně shrnuje naše znalosti o vlivu jižních Slovanů na Byzanc (občina Zemědělského zákona), aniž uvádí sovětskou literaturu předmětu.

V druhém oddílu o *státu v Charvátsku* se Janković obšírně vyrovnává s názory starších badatelů. Ve sporu o právní povahu nejnížší vrstvy poddaného obyvatelstva (*servi, ancillae*) zaujímá s Račským a Smičiklasem v odporu k většině, mezi tím i nejmladším odborníkům Baradovi a Novakovi, správné stanovisko o jejich feudálním charakteru. Velmi pěkné jsou příklady postupného upadání sedláků ve feudální závislost, mimo jiné také cestou zadlužení. Nejpozoruhodnější, protože v dějinách jiných evropských národů nepříliš často v pramenech obsažené, jsou doklady plného vlastnictví původního svobodného selského obyvatelstva. V Charvátsku vůbec občina hrála roli relativně daleko větší a její vlivy se pak odrážejí ještě dále hluboko do feudalismu. To se projevuje také i lišením starší rodové „župy“ od mladší feudální „županije“, jež v nauce zavedl Mandić; Janković

jeho pozoruhodný a vysoce pravděpodobný postřeh toliko parafrázuje petitem, aniž by sám zaujímal stanovisko. Organizaci stovkovou, již patří později už knížecí úředník „satník“, pokládá za rodovou. Při výkladu o vývoji státu se zdůrazňuje jeho ideový význam i po jeho zániku. V popisu jednotlivých institucí se pěkně liší knížecí dominium eminens k půdě v celé zemi a dominium directum ve vlastní doméně. Podobně jako je tomu zvykem v německých systémech je celá jedna hlava věnována rozboru listin jako právních pramenů. Hlava o dalmátských městech pěkně ukazuje řecký původ některých z nich, recepci římské městské správy, roli církve při rozpadu římského impéria, nové zakládání některých měst zničených slovanským nástupem na Balkán a konečně nová slovanská města.

Ve třetím oddíle líčí Janković zřízení *korutanských Slovinců*. Do jejich země klade centrum Sámovy říše (nezná přitom poslední obsáhlou a významnou práci Labudovu), jejíž konec neznamená však, jak se část nauky domnívá, konec jejich státu. Obširným překladem pramenů je podán popis nastolování korutanského vojvody. Ze zajímavých domácích institucí jsou traktováni „kosezi“ — družinníci a „institutio slavenica“, právní režim svobodných Slovinců v době zapojení do francké říše.

Čtvrtý oddíl je věnován počátkům *srbských států*. Z nich první, *Raška*, je prameny velmi chabě doložen. Druhý stát, *Duklja* čili *Zeta*, která se po byzantské expansi dovedla vymanit z cizího jha a r. 1077 se docela stala královstvím, je z pramenných údajů znám lépe.

Makedonie, jejíž studium je předmětem pátého oddílu, byla součástí bulharského státu a docela i car Samuil, jenž se koncem 10. století osamostatnil, se zval „bulharským carem“. O Makedonii jsou informace pramenů ještě chudší než o Srbsku. Významnou roli zde hrálo bohomilství.

Závěrečný šestý oddíl přehledu hledá *společné rysy států jižních Slovanů*. Janković zde jako hlavní these prokazuje, že tyto slovanské státy nejsou ani typem „barbarských království“ s prvky otrokářskými a patriarchálními, ani raně feudálními státy z jiných evropských oblastí (podle dělení Juškovova), nýbrž útvary sui generis. Avšak opření jeho these především o přechodný charakter oněch „servi“ a „ancilae“ a poukaz na relativně dlouhé přežívání svobodných sedláků ukazuje, že v podstatě tu jde o běžný typ raně feudálního státu, ovšem s déle trvajícím uplatňováním některých prvků společnosti rodové.

Druhý Jankovićův přehled, *Istorija država i prava feudalne Srbije (XII až XV vek)*, 2 vyd. (přetisk), Beograd 1957, 168 s., je rozčleněno podle obsahu ve čtyři oddíly, doplněné rejstříkem, a zřejmě z pedagogických důvodů je připojeno jednak prizrenské znění zákoníku cara Štěpána Dušana (bez úvodu), jednak vinodolský zákon, opatřený úvodním výkladem.

V prvním oddílu jsou rozděleny *právní prameny* na čtyři období, vzniklé hledisky spíše vnějškově politickými; druhá perioda (1242—1321) je oddělena jen na základě většího rozšíření hornictví a obchodu. Pěkně je podán obraz vztahu srbského zákonodárství k byzantským vzorům. Jestliže unifikující Dušanův zákoník je stavěn proti partikularismu např. v Německu, nelze ovšem tvrdit, že by Německo tou dobou ovládalo Faustrecht (str. 18) a rovněž není na místě srovnávání zákoníka s francouzskými ordonancemi a Carolinou (tamtéž), neboť ty jsou akty období nastupujícího absolutismu, nikoli centralisující se středověké monarchie, oddělené od absolutismu ještě epochou stavovského státu.

V druhém oddílu o organizaci *společnosti* jsou v čele umístěny ve shodě s dnešním soustředěním zájmu na třídu poddanou výklady o vesnickém obyvatelstvu, i když ovšem pro vývoj státu rozhodující roli hrála šlechta. Podobně je podán

popis neobyčejně různorodých povinností sedláků—„meropachů“ a osvětleno postavení pastevců—„vlachů“, vesnických řemeslníků, jejich zvláštního typu nazývaného „sokolníci“ (Jankovićův odpor proti vyvozování jejich názvu od termínu „soče“ nemusí být tak zcela oprávněný), „otroků“, nejnižší to společenské vrstvy, nikoli však otroků v antickém pojetí, jak mínili např. Novaković a Jireček, a konečně vesnických kněží. Při rozboru postavení šlechty je mimořádné důležitosti výklad o tom, že šlechta byla vůči zeměpánu vedle malé daně na symbol poddanosti zavázána povinnostmi hoštění a stavění hradů a cest, tedy povinnostmi jinde typickými pro obyvatelstvo neprivilegované, a dále za feudalismu všeobecnou povinností zvláštních pomoci v určitých speciálních případech. Janković správně poukazuje na to, že u Srbů — stejně jako u Slovanů vůbec — neexistovala hierarchická stupnice šlechty, jejíž příslušníci všichni podléhají přímo panovníkovi. Na základě nejnovějších výzkumů Ostrogorského se zjišťuje, že i „pronija“ (výsluha) byla dědičná. Výklad o městském obyvatelstvu se dělí podle tří typů měst: vnitrozemských hornických a tržních, přímořských s římskou tradicí a měst postupně dobytých Byzancí.

Třetí oddíl je věnován *státnímu zřízení* a vylíčeno v něm postavení panovníka, sněmu a místní správy. Janković odmítá na rozdíl od Radojčiče jakoukoli souvislost starého župního sněmu se sněmem stavovským (str. 62—3), ač právě v Srbsku, kde rodové instituce přežívaly déle než kde jinde, je zejména v této otázce třeba postupovat velmi opatrně. Při popisu povahy a růstu stavovství, jež opět na rozdíl od Radojčiče přijímá, i když poukazuje na fakt, že nešlo o organizační formy stále jako např. v Uhrách (str. 76, 80—1), by plastičností výkladu dějinného vývoje bylo přispělo, kdyby byl Janković zřetelněji rozlišil změnu vztahu panovníka a stavů v období centralisující se středověké monarchie (v Srbsku ovšem méně výrazné) a v období jasně stavovském. Správné je konstatování, že stará rodová župa přerůstala v novou župu feudální, a zajímavé je zjištění, že podobně jako na západě také i zde okrajové župy, vojensky významnější než župy ve středu země, měly odlišné názvy („krajista“).

Ve čtvrtém oddílu se probírá *právo trestní, soukromé a procesní*, před něž ve zvláštní hlavě je vsunut popis *soudní organizace*, která však v systému práva by měla patřit do státního zřízení. Trestní právo se rozlišuje na šlechtické a poddanské. Jako nejpřednější delikty proti feudální společnosti jsou v čele všech ostatních uváděny sročení poddaných a útěk od pána, teprve potom zrada apod. Loupež se počítá mezi trestní činy proti majetku, ač ve středověku je zároveň činem proti zdraví, resp. životu. Nic se nepraví o trestech na cti. V partii soukromého práva Janković správně rozlišuje *dominium eminens, directum a utile*. Podrobněji se zabývá tříbením lesa a vydržením jako originárními tituly nabytí vlastnictví. Při obligačním právu není podána jeho obecná část. V dědickém právu je zajímavé zjištění nápadu pozůstalosti po vdově bez synů vrchnosti. Ve hlavě o soudní organizaci se právem odmítá Namyslovského these o oddělení soudu a správy za Štěpána Dušana. V pasáži o soudním řízení se mimo jiné potvrzuje, jak dokázal Marković, že srbská „porota“ je důkazem přísedníky, nikoli obdobou stejnojmenné instituce anglické.

Třetí přehled, *Istorija države i prava Srbije u XIX. veku*, 2. přeprac. a dopl. vyd., Beograd 1955, 169 s., je rozdělen do šesti oddílů podle politických událostí, jež se ovšem přímo odrážejí ve státním zřízení. Prvním obdobím je období prvního povstání (1804—13), druhým doba druhé revoluce (1815—38), třetí začíná Milošovou abdikací a končí svatoondřejským sněmem (1838—58), čtvrté je dobou druhé vlády Milošovy a vlády Michalovy (1858—70) v pátém nastupují nové po-

litické tendence a rozvíjí se život politických stran (1870—88) a šesté je ohraničeno dvěma novými ústavami (1888—1903).

Ve všech oddílech je podán historický přehled a poté jeho odraz ve státním zřízení. Zvláštní pozornost se věnuje postavení panovníka a sněmu a zejména jejich vzájemnému poměru. Protože 19. století je epochou růstu politického života a parlamentarismu, je v každém oddíle zvláštní hlava věnována vzniku ústav a druhá zvláštní hlava zákonodárství, na prvním místě vždy politickému, potom ostatnímu. V druhém a třetím oddílu je navíc další hlava o právním zřízení, jež obsahuje výklady o trestním právu a soudním řízení. V souvislosti se zvláštnostmi jednotlivých epoch obsahuje třetí a šestý oddíl hlavu o místní správě, druhý o vzniku a růstu byrokracie, třetí o občanském zákoníku z r. 1844, pátý o politických stranách a třetí a pátý o mezinárodním postavení Srbska. Přitom pořadí jednotlivých hlav v oddílech není vždy stejné; není však vždy dosti patrné, proč k těmto změnám pořadí dochází.

Závěrem je potřeba znovu zdůraznit značný praktický význam Jankovičových přehledů pro vědeckou práci o státu a právu jugoslávských národů; budou dobrým východiskem pro kterýkoli z řešených problémů v období vzniku státu, raného i vrcholného feudalismu a v 19. století. V tomto směru se pak zde, podobně jako je tomu například i u nás, potvrzuje, že ve vědeckém výzkumu všeobecně úsekem, jemuž dosud nezaslouženě bylo věnováno nejméně pozornosti, je období panovnického absolutismu, přechodu od feudalismu ke kapitalismu. Na tuto dobu, heuristicky hodně obtížnou — a u jižních Slovanů, kde je dobou turecké expanse, ještě více než kde jinde, bude nutno v budoucnu soustředit značně velký zájem.

Vladimír Procházka